

อัตลักษณ์ไทยในการอบรมเลี้ยงดูเด็กเรื่องมารยาททางวาจา พิมพ์ภาพรณ์ บุญประเสริฐ

Thai Identity in children training on the manner concept in verbal Pimpaporn Boonprasert

งานวิจัยนี้อยู่ในชุดโครงการวิจัยเรื่อง วิธีการเลี้ยงดูสู่วิถีความพอเพียง ซึ่งได้รับทุนอุดหนุนจากงบประมาณเงินแผ่นดิน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประจำปี 2550

ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพฯ 10110

Department of Thai and Oriental Languages, Faculty of Humanities Srinakharinwirot University, Bangkok 10110, Thailand.

*Corresponding Author. E-mail address: pimpaporn@swu.ac.th

Received 14 January 2010; accepted 4 August 2011

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์แนวคิดเรื่องมารยาททางวาจาของไทยโดยเปรียบเทียบกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา และเพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์เรื่องมารยาททางวาจากับวิถีเลี้ยงดูของไทยและวิถีความพอเพียง โดยศึกษาจากวรรณกรรมเรื่อง “สมบัติของฟูดิ” เปรียบเทียบกับหลักธรรมในพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า ผู้ที่ได้ชื่อเป็นผู้ดีด้วยการแสดงออกทางวาจานั้นจะต้องสื่อสารโดยคำนึงถึงประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้ คือ การรักษาหน้าผู้อื่น ความชัดเจน โปร่งใส เปิดเผย ไม่แสดงออกซึ่งความเห็นแก่ตัว การเคารพให้เกียรติผู้รับสารอย่างเหมาะสมตามควรแก่ฐานะ ความงามหรือศิลปะในการพูด การประพฤติชั่วทางวาจาและความจริงสอดคล้องกับมโนทัศน์ (concept) ในพุทธศาสนาที่ได้อธิบายเรื่องของการความดีอันเกิดจากการพูดไว้ว่าต้องอยู่บนพื้นฐานเรื่องต่างๆ ซึ่งเรียงลำดับตามความสำคัญได้ดังนี้คือ พื้นฐานในเรื่อง “ความจริง” คือ ความถูกต้อง ความตรงไปตรงมา ความชัดเจน พื้นฐานเรื่อง “ความงาม” คือ ความไพเราะอ่อนหวาน มีศิลปะในการพูด และพื้นฐานเรื่อง “ความเหมาะสม” คือ ความเหมาะสมกับผู้ฟังหรือคู่สนทนา เวลาและสถานที่ รวมไปถึงแนวคิดเกี่ยวกับการ “สำรวมวาจา” คือ พูดเฉพาะเรื่องที่ต้องการสื่อความ ไม่พูดเพื่อเจ้อหรือพูดเกินความจำเป็นอันนำมาซึ่งเหตุแห่งความขัดแย้งไม่สบายใจหรือสร้างความไม่พอใจให้กับผู้อื่นในสังคมได้ นับเป็นพฤติกรรมสำคัญที่ช่วยสร้างสังคมสันติสุข การอบรมสั่งสอนเรื่องสัมมาวาจานี้นับเป็นการปลูกฝังพฤติกรรม อุบาสยที่ควรประพฤติปฏิบัติ ซึ่งนำไปสู่การรู้จักประมาณตน ความมีเหตุผล ไม่ประมาท อยู่บนทางสายกลาง มีคุณธรรมประกอบการตัดสินใจและการกระทำ สอดคล้องกับปรัชญาเรื่องความพอเพียงอันเป็นปรัชญาสำคัญที่จะช่วยให้ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ นำพาประเทศผ่านพ้นวิกฤติต่างๆ ได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: อัตลักษณ์ไทย มารยาททางวาจา การอบรมเลี้ยงดู วิถีเลี้ยงดู วิถีความพอเพียง

Abstract

This research is a qualitative research. There are two main aims in this research Firstly, it tends to analyze the manner concept in speaking of Thailand by comparison with the teachings of Buddhism and to analyze the relationship between the verbal concepts towards sufficiency. The research taken the samples from literary “sombut of phudi” (property of gentleman), which considered important and strongly related to the knowledge of Thai manner. According to the study, the research found that people who are “phudi” (gentleman) must communicate consideration issues; to maintain the face, clear, disclosure, do not show that the selfish, to respect the receiver, give as beauty word to speak or use rethoric. A bad way verbal and in fact consistent with concept in Buddhism described the story of good due to said that based on the story which sorted the priority is the basis of “truth is correct”, straightforward and clarity. Basis of beauty is sonorosity sweet has to say and basics of “calm words are spoken”. Not speak babble or exaggeration necessary explorer implicates note of conflicting upset or create dissatisfaction, with others in society. Training and teaching this subject right given culture since his behaviour should behave in practice that lead to recognize their estimated reasonable article is diaparge on the moderation have merit decision and actions consistent with the philosophy of sufficient critical philosophy is to help people are together peace. To regard countries passed a critical sustainable.

บทนำ

มารยาทไทยเป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตที่บรรพบุรุษได้วางแนวปฏิบัติไว้ การปฏิบัติตามหลักมารยาท นับเป็นการสะท้อนให้เห็นวินัยของสมาชิกในสังคม ซึ่งช่วยเสริมสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย ลดปัญหาความขัดแย้ง และยังแสดงถึงความเจริญหรือวัฒนธรรมทางจิตใจของชนในชาติ หากผู้ใดไม่ประพฤติปฏิบัติตามแล้วมักจะถูกสังคมตำหนิตนได้ว่าเป็น

มารยาทหรือไม่ได้รับการอบรมสั่งสอน โดยอาจจะถูกตำหนิตนจนครบถ้วนได้ว่าจะเลยการขัดเกลามารยาทของบุตรหลานตน ทั้งนี้มารยาทไทยสามารถแสดงออกถึงความ เป็นชาติไทยอย่างหนึ่ง โดยเป็นสิ่งที่สะท้อนลักษณะนิสัยของ คนไทยในทางสุภาพ อ่อนน้อม

เมื่อพิจารณาคำสอนเรื่องมารยาทของไทยจากเอกสาร ต่างๆ พบว่ามีเอกสารที่ให้ความคิดหลักเกี่ยวกับเรื่อง มารยาทไทยและมารยาททางวาจาของไทย ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2546 : 859) ได้ให้ความหมาย

ว่ามารยาทหรือมารยาท แปลว่า กิริยาวาจาที่ถือว่าสุภาพเรียบร้อยถูกกาลเทศะ

ผอบ โปษะกฤษณะ (2530 : 2) กล่าวว่า มารยาทคือระเบียบของสังคมอย่างหนึ่ง ซึ่งทุกชาติจะกำหนดระเบียบตามสภาพของสังคมตน มารยาทแต่ละชาติจึงอาจเหมือนกันบ้างต่างกันบ้าง ส่วนมากมักจะเข้าใจกันว่ามารยาท หมายถึง ความประพฤติเรียบร้อย ซึ่งมุ่งไปถึงกิริยาท่าทาง แต่ความจริง มารยาท มีความหมายกว้างออกไปถึงการแสดงออกทุกอย่างของมนุษย์เราที่ปรากฏออกมาให้ผู้อื่นเห็น เช่น กิริยาท่าทาง สีหน้า คำพูด การแต่งกาย เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2549) ได้ให้ความหมายของคำว่า “มารยาท” หมายถึง กิริยาวาจาที่สุภาพเรียบร้อยที่บุคคลพึงปฏิบัติในสังคม โดยมีระเบียบแบบแผนอันเหมาะสมตามกาลเทศะ

ดุชนิ มาลากุล ณ อยุธยา (2511 : 41) กล่าวว่า มารยาทไทยหมายถึงกิริยาที่ถือว่าสุภาพเรียบร้อย ซึ่งบางขณะต้องประกอบด้วยการเสียสละความพอใจส่วนตัวเพื่อความพอใจให้ผู้อื่นและยังเป็นส่วนหนึ่งของความประพฤติที่ควรประพฤติเรียกว่าจรรยาอีกด้วย

จากเอกสารดังกล่าวสรุปได้ว่า มารยาทไทย หมายถึง การแสดงกิริยาท่าทางและวาจาที่มีความสุภาพ อ่อนน้อม มีสัมมาคารวะ เหมาะสมกับกาลเทศะและบุคคลภายใต้ชนบประเพณีไทยที่ควรประพฤติปฏิบัติเพื่อเข้ากับผู้อื่นได้ และสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างราบรื่น อันเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติสมควรที่จะถ่ายทอดสืบต่อไป

การอบรมให้เด็กไทยเป็นผู้มีมารยาททางวาจาที่ดีจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญซึ่งจะช่วยเสริมสร้างคุณลักษณะที่ดีหรือพฤติกรรมที่พึงประสงค์ให้แก่เด็ก กรมวิชาการ (2527 : 51-53) ได้กล่าว ถึงกรณีนี้ว่า มีประเด็นที่ควรปลูกฝังซึ่งผู้วิจัยสรุปเป็นหลักการได้ดังนี้

1. หลักแห่งความสุภาพอ่อนน้อมทางวาจา ได้แก่ การระมัดระวังคำพูดต้องรู้จักใช้เสียงให้นุ่มนวลอย่าใช้เสียงทวาดหรือพูดห้วน ๆ ต้องไม่กล่าวคำหยาบหรือคำที่ระคายหู ไม่กล่าวถึงสิ่งที่น่าอับอาย ไม่พูดหักหาญข่มผู้อื่น เมื่อพูดกับผู้อื่นให้ตั้งใจฟังให้ตั้งใจจนเกินไปควรพูด ให้ตั้งใจพอสมควรให้ได้ยินกันเท่านั้น การคุยหรือหัวเราะก็อย่าให้ดังเกินไปหรือหัวเราะร่วน ในขณะที่ผู้อื่นพูดอยู่เราต้องไม่พูดสอดแทรกหรือแย่งพูด ให้บุคคลอื่น ๆ พูดจนจบเสียก่อนแล้วจึงค่อยพูด และคนที่พูดก่อนนั้นก็ควรรู้จักหยุดพูดให้คนอื่นพูดบ้าง อย่าพูดคนเดียวเวลาที่ผู้อื่น ๆ ต้องการความเงียบเพื่อทำงานหรือคิดตรองหรือเพื่อฟังอย่างใดอย่างหนึ่ง ต้องไม่ทำเสียงอีกที่ก่อกวนใคร พูดคุยด้วยเสียงดังรบกวนผู้อื่น

2. หลักแห่งสัมมาคารวะทางวาจา คือคนไทยต้องรู้จักกล่าววาจาสุภาพและแสดงถึงความเคารพผู้อื่น เช่น ไม่พูดจาล้อเลียน หลอกลวงผู้อื่น ไม่ล้อเลียนผู้อื่นให้อับอาย ไม่กล่าวถึงสิ่งที่ไม่ดีของผู้อื่นที่เขารักใคร่นับถือให้เขาฟังไม่กล่าวเสียดสีเยาะเย้ย แดกดันถากถางผู้อื่น ไม่นินทาว่าร้ายให้เสียหาย ต้องไม่กล่าววาจาที่เตือนสิ่งที่ผู้อื่นเคารพ เมื่อตนทำพลาดพลั้งล่วงเกินผู้อื่นโดยไม่ตั้งใจควรกล่าวขอโทษ

เสมอ เมื่อผู้อื่นทำประโยชน์ให้แก่ตนแม้จะทำตามหน้าที่ก็ควรกล่าวคำขอบคุณด้วย

3. หลักแห่งความน่ารัก คือ ไม่สร้างความขัดเคืองหรือความไม่พอใจให้ผู้อื่น ต้องไม่กล่าวถึงสิ่งอับมงคลในเวลาที่มีงานมงคลต้องไม่พูดตลกโปกฮาในเวลาที่จะพูดกันเป็นการเป็นงานและไม่ควรนำเรื่องการทำงานมาพูดขัดจังหวะที่ผู้อื่นจะพูดคุยสนุกสนานต้องไม่พูดอะไรให้ผู้อื่นเกอกระดากอาย ไม่ค่อนแคะตลกปรายหรือเครื่องแต่งตัวของผู้อื่น เมื่อเข้าไปในบ้านผู้อื่นต้องไม่เดินเครื่องแต่งบ้านลูกหลานหรือคนในบ้านของเขาต่อตัวเจ้าของบ้าน อีกทั้งไม่ควรโอ้อวดความเก่งหรือความดีของตัวเอง

รายงานวิจัยของ สุนัน อมรวิวัฒน์ และคณะ (2532) เรื่อง “การศึกษาเชิงมานุษยวิทยาเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิตไทย” ได้สำรวจและรวบรวมแนวคิดเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กไทยที่ปรากฏจากวรรณคดี เพลงพื้นบ้าน เพื่อศึกษาค่านิยมและแนวคิดของการอบรมสั่งสอนเด็กไทยจากอดีตสู่ปัจจุบัน พบว่า ค่านิยมที่ปรากฏชัดในการอบรมเด็กนั้น สรุปได้ 7 ประการ คือ กิริยาผู้ดี มีวิชาความรู้ มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด ชยันและรับผิดชอบ กตัญญูกตเวที กล้าหาญ (เด็กชาย) เป็นแม่บ้านแม่เรือน (เด็กหญิง)

ประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจคือ ความพยายามอบรมให้เด็กมี “กิริยาผู้ดี” นั้น ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้ดีในแบบฉบับของไทยควรมีลักษณะอย่างไร และแนวคิดในการอบรมเรื่องดังกล่าวมีที่มาที่ไปอย่างไร

ประเทศไทยมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่คนส่วนใหญ่เคารพนับถือ สถาบันศาสนามีบทบาทโดยตรงต่อการหล่อหลอมจิตใจและสร้างสำนักทางศีลธรรม โดยพระสงฆ์เป็นสื่อบุคคลผู้มีบทบาทในการอบรมสั่งสอนและประกอบพิธีกรรมที่ช่วยหล่อหลอมจิตใจของพุทธศาสนิกชนให้ระลึกและตั้งมั่นอยู่ในความประพฤติที่ดีงาม วัดเปรียบเสมือนศูนย์กลางของชุมชน นับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน การที่พุทธศาสนิกชนได้มีโอกาสฟังเทศน์ ฟังธรรม เข้าร่วมกิจกรรมทางพุทธศาสนานั้นนับได้ว่าวัดมีบทบาทช่วยหล่อหลอมความคิดและจิตใจของพุทธศาสนิกชนให้ตั้งมั่นอยู่ในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม แบบแผนชีวิตอันควรประพฤติ นอกจากนั้นวัดยังเป็นสถานที่สำคัญของการฝึกฝนขัดเกลาเรื่องมารยาททางสังคม การปฏิบัติตามคำสั่งสอนเรื่องการแสดงออกอย่างเหมาะสมเมื่อต้องปรากฏกายต่อหน้าสาธารณชน ต่อหน้าผู้ใหญ่โดยเฉพาะภิกษุสงฆ์ ตลอดจนผู้ที่ไม่คุ้นเคย ผู้วิจัยจึงตั้งสมมติฐานเบื้องต้นไว้ว่า มโนทัศน์จากพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อแนวคิดเรื่องมารยาททางวาจาของไทยซึ่งนับเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการสร้างอัตลักษณ์ของคนไทยในเรื่องความสุภาพทางวาจา

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อวิเคราะห์แนวคิดเรื่องมารยาททางวาจาของไทยโดยศึกษาจากวรรณกรรมเรื่องสมบัติของผู้ดีและเปรียบเทียบกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา

2. เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์เรื่องมารยาททางวาจากับวิถีเลี้ยงดูของไทยและวิถีความพอเพียง

ความสำคัญของการศึกษา

1. ทำให้เข้าใจหลักการหรือแนวคิดสำคัญที่เกี่ยวข้องเรื่องมารยาททางวาจาของไทยและทราบถึงที่มาของแนวคิดดังกล่าว

2. ทำให้ตระหนักในคุณค่าและความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์เรื่องมารยาททางวาจาของไทยกับวิถีเลี้ยงดูและวิถีความพอเพียง

ระเบียบวิธีวิจัย

วิจัยเชิงคุณภาพ โดยในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นกระทำการวิเคราะห์ความสอดคล้องจากการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) เสนอผลการศึกษาศึกษาโดยการพรรณนาวิเคราะห์

ประชากร/กลุ่มตัวอย่าง

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการสำรวจ เชิงวิจัยเอกสารที่เป็นหลักความรู้ในเรื่องมารยาทไทยโดยนำมาเปรียบเทียบกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เอกสารที่ใช้เป็นหลักการของการศึกษาค้นคว้า ได้แก่

1. พจนานุกรมพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์ใช้เพื่อสังเคราะห์หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการพูด
2. หนังสือสมบัติของผู้ดีของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ใช้เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดเรื่องมารยาททางวาจา

นิยามศัพท์

1. มารยาทไทย หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกทางกาย วาจา ที่สะท้อนออกมาจากจิตใจที่ดีงาม
2. มารยาททางวาจา หมายถึง การพูดสนทนาด้วยวาจาไพเราะ ถูกกาลเทศะ เน้นความสุภาพ
3. อัตลักษณ์ไทย หมายถึง ลักษณะที่แสดงความเป็นตัวตนของคนไทย เช่น ความสุภาพ ความอ่อนน้อมถ่อมตน
4. มโนทัศน์ หมายถึง ทศนะหรือแนวความคิดความเห็น
5. วิถีเลี้ยงดูวิถีความพอเพียง หมายถึง แนวทางการอบรมกล่อมเกลามาผ่านครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา และสื่อสารมวลชน เพื่อให้เด็กมีทักษะในการดำเนินชีวิตโดยยึดหลักความพอเพียง

ผลการวิเคราะห์

แนวคิดเรื่องมารยาททางวาจาของไทยเมื่อเปรียบเทียบกับหลักธรรมทางพุทธศาสนา

เมื่อประมวลหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา วิเคราะห์ข้อธรรมะที่เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการพูดสามารถสรุปหลักธรรมคำสอนได้ดังนี้

1. คำสอนเรื่องปยวาจา คือ พูดจาไพเราะด้วยน้ำเสียงที่นุ่มนวล พูดจาเรียบร้อยไม่ส่งเสียงดัง ไม่वादขัดหู
2. คำสอนเรื่องหลักทริ หมายถึง ความละเอียด ซึ่งมีความละเอียดต่อคำพูดรวมอยู่ด้วย คือไม่พูดในสิ่งที่ไม่ดีที่ก่อให้เกิดความเสียหายเดือดร้อนวุ่นวายทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น
3. คำสอนหลักกวีกริยา คือ การไม่พูดเท็จ วาจาจริง พูดวาจาที่มีประโยชน์
4. คำสอนเรื่องศีล 5 คือ หลักธรรมที่ควรจดเว้น 5 ประการ หรือศีล 8 สำหรับฝึกตนยิ่งขึ้นหรือศีล 10 สำหรับภิกษุสามเณรต่างกับบัญญัติศีลข้อ 4 ไว้ตรงกัน คือ เว้นจากการพูดเท็จ โดยในการสมาทานศีล 5 เพื่อประโยชน์แก่การรักษาศีลในข้อ 4 นั้น ผู้สมาทานจะต้องกล่าวเพื่อสมาทานซึ่งสิกขาบท คือ เว้นจากการพูดเท็จ คำไม่เป็นจริง และคำล่อลวงอำพรางผู้อื่น

5. กุศลกรรมบถ หรือ ทางแห่งกรรมดี ทางทำดี กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่สุคติ 10 ประการ อันได้แก่ กายกรรม 3 วจีกรรม 4 และมโนกรรม 3 วจีกรรม 4 ได้แก่ 1) มุสาวาทาเวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ 2) ปิสุณายวาจา เวรมณี เว้นจากการพูดส่อเสียด 3) ผรุสยา วาจา เวรมณี เว้นจากการพูดคำหยาบ 4) สัมผัปปลาปา เวรมณี เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ พูดเหลวไหลไม่เป็นประโยชน์ ไม่มีสาระ ไม่ถูกกาลถูกเวลา

6. มรรค 8 หรือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เรียกเต็มว่า อริยอัฏฐังคิกมรรค แปลว่าทางมีองค์ 8 ประการ อันประเสริฐ เรียกสามัญว่า มรรคมีองค์ 8 ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพูด คือ สัมมาวาจา คือ เจรจาชอบ

หลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาที่กล่าวมานี้ได้ให้มโนทัศน์ร่วมกันในเรื่องความดีที่เกิดจากการพูดไว้ว่าต้องอยู่บนพื้นฐานเรื่อง “ความจริง” คือ ความตรงไปตรงมา ความถูกต้อง ความชัดเจน และ “ความงาม” คือ ความไพเราะ อ่อนหวาน

ประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจ คือ ความพยายามอบรมให้เด็กมี “กิริยาผู้ดี” นั้น ผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้ดีในแบบฉบับของไทยควรมีลักษณะอย่างไร จึงได้ศึกษาวรรณกรรมเรื่อง “สมบัติของผู้ดี” เพื่อวิเคราะห์แนวทางที่มีอิทธิพลต่อการปลูกฝังและขัดเกลามารยาทไทยในด้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาด้านการเป็น “ผู้ดีทางวาจา” นั้น ผู้วิจัยพบประเด็นต่างๆ สามารถสรุปได้ ดังนี้

1. มโนทัศน์ในเรื่องการรักษาน้ำผู้อื่น ไม่กล่าววาจาที่ทำให้ผู้อื่นได้รับความอับอายขายหน้า

หนังสือสมบัติของผู้ดี ได้เสนอแนวคิดไว้ว่า ผู้ที่มีกิริยาดีจะต้องมีวาจาเป็นที่รัก กล่าวคือ “ยอไม่เที่ยวติเตียนสิ่งของที่เขาดังแต่ไว้ในบ้านที่ตนไปสู่ ไม่กล่าวสรรเสริญรูปกายบุคคลแก่ตัวเขาเอง ไม่พูดให้เพื่อนก่อกระดาก ไม่พูดเปรียบเปรยเกะแอะสตรีกลางชุมชน ไม่ค่อนข้างแต่รูปกายบุคคลไม่ชักถึงการร้าย โดยพลั้งเผลอ

ให้เขาตกใจ ไม่ทักถึงสิ่งอันน่าอายน่ากระดากโดยเปิดเผย ไม่เอาสิ่งที่น่าละอายและกระดากมาเล่าให้แขกฟัง ไม่เอาเรื่องที่เขาพึงซ่อนเร้นมากล่าวให้อับอายหรือเจ็บใจ และไม่กล่าวถึงการอับมงคลในเวลามงคล”

2. มโนทัศน์ในเรื่องความชัดเจน โปร่งใส เปิดเผย หนังสือสมบัติของผู้ดี กล่าวไว้ว่า ผู้ที่มีกิริยาดีจะต้องมีสำว่า คือจะต้องเป็นผู้ “พูดจาจะฉานชัดถ้อยความ ไม่อุบอปปี้ อ้อมแอ้ม”

3. มโนทัศน์เรื่องการไม่ยอมรับการแสดงออกซึ่งความเห็นแก่ตัวในการพูด

หนังสือสมบัติของผู้ดี กล่าวไว้ว่า ผู้ดียอมไม่เห็นแก่ตัว ถ้าย่อม คือ “ยอมไม่ขอแยกผู้หนึ่งมาจากผู้หนึ่งเพื่อจะพาไปพูดจาความลับกัน ไม่สนทนาแต่เรื่องตนฝ่ายเดียว จนคนอื่นไม่มีของจะสนทนาเรื่องอื่นได้ ไม่นำธุระตนเข้ากล่าวแทรกในเวลาธุระอื่นของเขาชุลมุน ไม่กล่าววาจาติเตียนของที่เขาหยาบยกให้แก่ตน ไม่ได้ถามราคาของที่เขาได้หยาบยกให้แก่ตน ไม่แสดงราคาของที่เขาหยาบยกให้แก่ผู้ใดให้ปรากฏ และไม่ใช้วาจาอันโอ้อวดตนและลบหลู่ผู้อื่น”

4. มโนทัศน์เรื่องการเคารพให้เกียรติผู้รับสารอย่างเหมาะสมตามฐานะ

หนังสือสมบัติของผู้ดี กล่าวไว้ว่า ผู้ดียอม “มีสัมมาคารวะ ก็คือการที่รู้จักวิเคราะห์ผู้รับสารว่าอยู่ในฐานะใด และแสดงออกอย่างเหมาะสมโดยได้ให้แนวทางไว้ว่า ผู้ดียอมมีสัมมาคารวะ โดยกล่าวว่า ผู้ที่มีกิริยาดีนั้นยอมไม่พูดจาล้อเลียนหลอกหลวงผู้ใหญ่ ไม่กล่าวร้ายถึงญาติมิตรที่รัก ใคร่นับถือของผู้ฟังแก่ผู้ฟัง ไม่กล่าววาจาติเตียนสิ่งเคารพ หรือที่เคารพของผู้อื่นแก่ตัวเขา เมื่อจะขอทำล่วงเกินแก่ผู้ใดยอมต้องขออนุญาตตัวเขาก่อนเมื่อตนทำพลาดพลั้งสิ่งใดแก่บุคคลใดควรอวากาจาขอโทษเสมอ และเมื่อผู้ใดได้แสดงคุณต่อตนอย่างไรควรอวากาจาขอบคุณเขาเสมอ”

5. มโนทัศน์เรื่องความงามหรือศิลปะในการพูด

หนังสือสมบัติของผู้ดี อธิบายไว้ว่า “ผู้ดียอมไม่สอดสวนวาจาหรือแย้งชิงพูดไม่พูดด้วยเสียงอันดังเหลือเกิน ไม่ใช่เสียงทวาด หรือพูดจากระชากกระชาก ไม่ใช้วาจาอันหักทลายถึงต้น ไม่ใช่ถ้อยคำอันหยาบคาย รวมไปถึงการไม่ทำอุจาดลามกทางวาจา ด้วยการไม่กล่าวถึงสิ่งโสโครกพึงรังเกียจในท่ามกลางประชุมชน ไม่กล่าวถึงสิ่งควรปิดบังในท่ามกลางประชุมชน ผู้ดียอมเป็นผู้ใจดี ย่อมไม่เยาะเย้ยถากถางผู้กระทำความผิดพลาด ไม่ใช้วาจาอันข่มขู่”

6. มโนทัศน์เรื่องความดีและการประพฤติชั่วทางวาจา หนังสือสมบัติของผู้ดี กล่าวถึงการประพฤติที่พึงกระทำเพื่อหลีกเลี่ยงจากการได้ชื่อว่าเป็นผู้ประพฤติชั่วทางวาจาว่า “ผู้ดีนั้น ไม่พาลพอใจทะเลาะวิวาท ไม่พอใจินทว่าร้ายกันและกัน ไม่พอใจพูดส่อเสียดยุยง ไม่เป็นผู้สอพลอประจบประแจง และไม่แซ่ซึกให้ร้ายผู้อื่น”

7. มโนทัศน์เรื่องการพูดความจริง

หนังสือสมบัติของผู้ดี กล่าวว่า “ผู้ดียอมปฏิบัติกรณาดี คือ พูดสิ่งใดยอมให้เป็นสิ่งที่เชื่อถือได้ ไม่รับวาจาคล่องๆ โดยมีได้เห็นว่า การจะเป็นได้หรือไม่ และผู้ดียอมรักษาความสุจริตซื่อตรง โดยไม่ซอกแซกโต้ถามธุระส่วนตัว

หรือการในบ้านของเขาที่ไม่ได้เกี่ยวข้องแก่ตน ไม่เที่ยวถามเขาว่า นั้นเขียนหนังสืออะไร ไม่เที่ยวถามถึงผลประโยชน์ที่เขาหาได้เมื่อตนไม่ได้มีหน้าที่เกี่ยวข้อง ไม่เอาการในบ้านของผู้ใดมาแสดงในที่แจ้ง ไม่เก็บเอาความลับของผู้หนึ่งมาเที่ยวพูดแก่ผู้อื่น ไม่กล่าวถึงความชั่วร้ายอันเป็นความลับเฉพาะบุคคลในที่แจ้ง ไม่พูดสับปลับกลั่นกลองตลปเตลวง ไม่ใช่คำสบถติดปากและไม่ใช่อ้อยคำมุสา”

วรรณกรรมเรื่อง “สมบัติของผู้ดี” ได้ให้หลักการและแนวทางของความประพฤติที่ถูกและที่ควรเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขโดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับมารยาททางวาจาสามารถสรุปเป็นหลักการสำคัญได้ว่าผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้ดีด้วยการแสดงออกทางวาจาอันจะต้องสื่อสาร โดยคำนึงถึงประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้ คือ การรักษาหน้าผู้อื่น ความชัดเจน โปร่งใส เปิดเผย ไม่แสดงออกซึ่งความเห็นแก่ตัว การเคารพให้เกียรติผู้รับสารอย่างเหมาะสมตามควรแก่ฐานะ ความงามหรือศิลปะในการพูด การประพฤติชั่วทางวาจาและความจริง ซึ่งครอบคลุมแนวคิดที่ปรากฏในเอกสารต่างๆ เรื่อง มารยาททางวาจาของไทยเป็นอย่างดี

ความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์เรื่องมารยาททางวาจากับวิถีเลี้ยงดูและวิถีความพอเพียง

ในประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์เรื่องมารยาททางวาจากับวิถีเลี้ยงดูวิถีความพอเพียงนั้น วิถีเลี้ยงดูวิถีความพอเพียง หมายถึง การตอบสนองความต้องการของเด็กทุกด้านตามวัยและการอบรมกล่อมเกล่าให้เด็กมีทักษะในการดำเนินชีวิตโดยยึดหลักความพอเพียงผ่านครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา และสื่อสารมวลชน มีการปฏิบัติต่อเด็กทั้งทางด้านคำพูดและการกระทำเพื่อเลี้ยงดูและฝึกอบรมลักษณะและพฤติกรรมของเด็กทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมปลูกฝังให้เด็กมีความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัย สามารถพึ่งตนเองได้ มีการใช้ชีวิตอย่างพอเพียงโดยยึดหลักการพึ่งพาตนเอง สร้างความเข้มแข็งของตนเองให้สามารถดำรงชีพอยู่ได้ มีความพอประมาณ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีคุณธรรมในการดำเนินชีวิตมีความภาคภูมิใจในชาติกำเนิดของตน รักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยความพอประมาณนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นอย่างรอบคอบ มีการวางแผนในการดำเนินชีวิต รู้จักวางแผนสำหรับอนาคตของตนเองและรู้จักการใช้จ่ายอย่างพอประมาณ รวมถึงการปลูกฝังคุณธรรมเพื่อเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจให้มีความซื่อสัตย์ มีความอดทนและเพียรพยายามและใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิตในสังคมโดยยึดหลักความพอเพียง

สำหรับวิถีการเลี้ยงดูนั้น หมายถึง การที่บิดามารดาหรือผู้อบรมสั่งสอนหรือผู้ที่ใกล้ชิดเด็กมีการปฏิบัติต่อเด็กทั้งทางด้านคำพูดและการกระทำเพื่อเลี้ยงดูและฝึกอบรมลักษณะและพฤติกรรมของเด็กทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ปลูกฝังให้เด็กมีความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัยสามารถพึ่งตนเองได้โดยการให้ความรักความเอาใจใส่ให้

ความช่วยเหลือคุ้มครอง สนองความต้องการทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ตลอดจนให้การอบรมกล่อมเกลากิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เด็กได้รับการอบรมให้เรียนรู้ทักษะที่จำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตในสังคม เพื่อเอาตัวรอดดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข นอกจากนี้เพื่อให้บุคคลรับเอาความเชื่อพื้นฐาน ค่านิยมของสังคม และกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมได้อย่างกลมกลืน สามารถพัฒนา “ตัวตน” (self) ให้เกิดขึ้นเพื่อเป็นพื้นฐานแห่งการพัฒนาบุคลิกภาพของบุคคลโดยตัวแทนในการอบรมกล่อมเกลากิจกรรมต่าง ๆ มีดังนี้

1. ครอบครัว ประกอบด้วยสมาชิกที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน เช่น บิดา มารดา บุตร วงศ์ญาติที่เกี่ยวข้องโดยสายโลหิต หรือการสมรสหรือมีบุตรบุญธรรมมีหน้าที่เลี้ยงดูสมาชิกใหม่ให้มีชีวิตรอด เนื่องจากทารกแรกเกิดและเด็กไม่สามารถดูแลตนเองได้ สนองความต้องการทางจิตใจ ทำหน้าที่ให้ความรักความอบอุ่นสมาชิก นอกจากนี้ยังทำหน้าที่ถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคมไปสู่สมาชิกใหม่ ซึ่งเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมเพื่อให้เด็กเติบโตเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และสร้างบุคลิกภาพขั้นพื้นฐานให้แก่สมาชิกสังคมจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยให้การอบรมเลี้ยงดู สั่งสอนและปฏิบัติต่อกันผ่านวิธีการอบรมเลี้ยงดูในรูปแบบต่างๆ การเล่นนิทาน การเล่นเกม เล่นและเกมร่วมกันในครอบครัว รวมถึงการนำคำสอนของคนในรุ่นก่อนมาช่วยในการอบรมเลี้ยงดู

2. สถาบันการศึกษา หมายถึง สถาบันสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับแบบแผนการขัดเกลาและการถ่ายทอดวัฒนธรรม การให้ความรู้และการฝึกทักษะอาชีพ เพื่อความเป็นสมาชิกที่เหมาะสมของสังคม กลุ่มสังคมในสถาบันการศึกษา ได้แก่ โรงเรียนมหาวิทยาลัย กระทรวง ทบวง กรม ที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา มีหน้าที่ในการถ่ายทอดความรู้ วัฒนธรรมและทักษะ อันจำเป็นในการดำรงชีพของสมาชิกในสังคม สร้างบุคลิกภาพทางสังคมให้แก่สมาชิกสามารถปรับตัวในการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลอื่น และปฏิบัติตนให้มีคุณค่าแก่สังคม กำหนดสถานภาพทางสังคมและชนชั้นทางสังคม สถานภาพจากสถาบันการศึกษาเป็นส่วนประกอบสำคัญประการหนึ่งในการจัดช่วงชั้นทางสังคม ผลิดำลั่งแรงงานทางเศรษฐกิจตามความต้องการทางสังคมและสร้างกลุ่มเพื่อนเป็นหน้าที่แห่งของสถาบันการศึกษา ซึ่งก่อให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อนเพื่อสนองความต้องการทางจิตใจของสมาชิกสังคม โดยให้การถ่ายทอด สั่งสอนและปฏิบัติต่อกันผ่านการสอน การเล่นนิทาน รวมถึงวรรณกรรม คำสอน การเล่นเกม เล่นและเกมร่วมกันเพื่อเสริมในกิจกรรมการเรียนการสอน

3. สถาบันศาสนา หมายถึง สถาบันที่ทำหน้าที่ช่วยสนองความต้องการด้านเสริมกำลังใจให้แก่สมาชิกในสังคม เพื่อให้ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมด้วยความปกติสุขโดยปฏิบัติตามคติความเชื่อกลุ่มสังคมในสถาบันศาสนาที่สำคัญ ได้แก่ คณะสงฆ์และกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรม โดยมีตำแหน่งหรือสถานภาพทางสังคมต่างๆ กัน ต่างมีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันตามสถานภาพทางสังคมดังกล่าวมีหน้าที่สร้าง

ความเป็นปึกแผ่นให้แก่สังคม สร้างเสริมและถ่ายทอดวัฒนธรรมแก่สังคม ควบคุมสมาชิกให้ปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคม สนองความต้องการทางจิตใจแก่สมาชิกเมื่อสมาชิกเผชิญกับปัญหาต่างๆ โดยให้การถ่ายทอดสั่งสอนเด็กผ่านการสอน รวมถึงวรรณกรรม คำสอน ความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและภาพจิตรกรรมฝาผนัง

4. สื่อสารมวลชน เป็นตัวแทนในการสื่อสารข่าวสารเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่างๆ ระหว่างบุคคลในสังคม เพื่อให้สมาชิกมีความรู้เพิ่มขึ้น มีหน้าที่ถ่ายทอดข่าวสารให้ประชาชนทราบให้ประชาชนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแสดงทัศนคติต่างๆ ให้ความบันเทิงแก่ประชาชน เป็นผู้นำมวลชนในการแสดงความคิดเห็นและเป็นแหล่งถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคม โดยให้การถ่ายทอดผ่านสื่อประเภทต่างๆ

เมื่อนำข้อสรุปที่ได้จากแนวคิดในการอบรมสั่งสอนเรื่องมารยาททางวาจาของไทยไปเปรียบเทียบกับโมทัศน์จากหลักธรรมในพุทธศาสนา ตามที่ได้กล่าวมาและมองในเชิงความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตเด็กที่จะนำไปสู่วิถีความพอเพียงนั้น ผู้วิจัยพบความสอดคล้องต้องกันหลายประเด็น กล่าวคือ ประเด็นแรกการอบรมสั่งสอนเรื่องมารยาททางวาจาของไทยนั้น แนวคิดหรือประเด็นในการสอนต่างๆ ล้วนได้รับอิทธิพลจากโมทัศน์ (concept) ในพุทธศาสนาที่อธิบายเรื่องของความดีอันเกิดจากการพูดไว้ว่าต้องอยู่บนพื้นฐานเรื่องต่างๆ ซึ่งเรียงลำดับตามความสำคัญได้คือพื้นฐานในเรื่องของ “ความจริง” คือ ความถูกต้อง ความตรงไปตรงมา ความชัดเจน พื้นฐานเรื่อง “ความงาม” คือ ความไพเราะอ่อนหวาน มีศิลปะในการพูดและพื้นฐานเรื่องของ “ความเหมาะสม” ไม่ว่าจะเป็นความเหมาะสมกับผู้ฟังหรือคู่สนทนา ความเหมาะสมกับกาลเวลาและความเหมาะสมกับสถานที่ รวมถึงแนวคิดเกี่ยวกับการ “สำรวมวาจา” คือ “สำรวมคำพูด” หรือ “พูดน้อย” การกล่าววาจาโดยสำรวม พูดในสิ่งที่ควรพูด พูดเฉพาะเรื่องที่ต้องการสื่อสาร ไม่พูดเพื่อเจ้าหรือพูดเกินความจำเป็น อันนำมาซึ่งเหตุแห่งความขัดแย้งไม่สบายใจหรือสร้างความไม่พอใจให้กับผู้อื่นในสังคมได้ นับเป็นพฤติกรรมสำคัญที่ช่วยสร้างสังคมสันติสุข

อภิปรายผล

การอบรมเลี้ยงดูเด็กในเรื่องมารยาททางวาจา มีส่วนสร้างนิสัยและพัฒนาทักษะการพูดเพื่อการสื่อสารของเด็กให้มีคุณสมบัติของการสื่อสารที่สำคัญ คือ ความฉลาดทางวาจา (Verbal Intelligence) กล่าวคือ มีความรู้และมีความสามารถในการสื่อสารด้วยคำพูด ซึ่งจะช่วยให้เด็กรู้จักใช้การพูดเพื่อสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ เป็นที่ยอมรับจากผู้อื่นเมื่ออยู่ร่วมกันในสังคม ส่งผลให้สามารถดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข สัมพันธภาพของคนในสังคมเป็นไปในทางสร้างสรรค์ การอบรมสั่งสอนเรื่องมารยาททางวาจาของไทยได้สะท้อนให้เห็นอิทธิพลจากโมทัศน์ทางพุทธศาสนาซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการสร้างคุณภาพให้คนในสังคมด้วยการปลูกฝัง “ความอ่อนโยน

สุภาพ” ปรากฏผ่านกริยาวาจาทั้งดงามและเป็นมรดกของ
ไทยประการหนึ่งที่แสดงอัตลักษณ์ของคนไทย

เมื่อพิจารณาในกรอบแนวคิดเรื่องปรัชญาแห่งความ
พอเพียงแล้ว พบว่าประเด็นสำคัญคือมโนทัศน์ทาง
พุทธศาสนาเรื่องความจริง ความงาม ความเหมาะสม นับ
เป็นบ่อเกิดของแนวคิดในการอบรมสั่งสอน ปลุกฝัง
พฤติกรรม อุปนิสัยที่ควรประพฤติปฏิบัติที่นำไปสู่การรู้จัก
ประมาณตนความมีเหตุมีผลไม่ประมาท อยู่บนทางสาย
กลางมีคุณธรรมประกอบการตัดสินใจและการกระทำซึ่ง
สอดคล้องกับปรัชญาเรื่องความพอเพียงอันเป็นปรัชญา
สำคัญที่จะช่วยให้ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขนำพา
ประเทศผ่านพ้นวิกฤติต่างๆ ได้อย่างยั่งยืน

ผลการวิจัยเชิงวิเคราะห์สังเคราะห์ในประเด็นเรื่อง
มารยาททางวาจาซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการสื่อสารที่เหมาะสม
ถูกกาลเทศะและวัฒนธรรมไทย ทำให้ประจักษ์ว่า สังคม
ไทยมีมโนทัศน์เกี่ยวกับแบบแผนการอบรมเลี้ยงดูที่มุ่ง
ปลุกฝังให้เด็กมีอัตลักษณ์ ของเด็กไทย ที่พึงประสงค์
ครอบคลุมใน 3 มิติ คือ มิติทางความคิดและจิตใจ มิติ
ทางวาจาและมิติทางกาย

ครอบครัวไทยที่สามารถบูรณาการแนวคิดต่างๆ ใน
การอบรมสั่งสอนบุตรหลานได้จึงมีแนวโน้มที่จะนำองค์
ความรู้เรื่องต่างๆ จากศาสนาและสังคม กล่อมเกล้าพัฒนา
เด็กให้เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ นอกจากนี้
มโนทัศน์ด้านมารยาททางวาจาที่ใช้ในการอบรมเลี้ยงดูยัง
สามารถเป็นเครื่องมือของสังคมในการขัดเกลาตรวจสอบ
เฝ้าระวังและเป็นจารีตของสังคมในการดูแลพฤติกรรม
ของเด็กได้ทางหนึ่ง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ผลการศึกษาสามารถนำประเด็นต่างๆ ไปประยุกต์
เป็นหลักสูตรอบรมระยะสั้น เพื่อฝึกฝนให้เด็กเกิดทักษะ
ในการสื่อสารอย่างมีมารยาทโดยเฉพาะในการพูด

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการสำรวจเชิงวิเคราะห์ใน
แนวกว้าง ผู้สนใจศึกษาต่อไปอาจเจาะลึกในประเด็นต่างๆ
ที่สนใจในเชิงลึกหรืออาจศึกษาในด้านของผู้รับสารและ
การประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับบริบทปัจจุบัน ประเด็น
หนึ่งที่นำศึกษาต่อไปก็คือการหาแบบการสื่อสารที่มี
ประสิทธิภาพในการอบรมเลี้ยงดูเพื่อปลุกฝังอัตลักษณ์ทั้ง
3 มิติในครอบครัวไทยปัจจุบัน หรืออาจจะศึกษากลวิธี
สร้างต้นแบบของเด็กไทยให้มีอัตลักษณ์ในเรื่องความ
สุภาพและสัมมาวาจา

บรรณานุกรม

กรมวิชาการ. กองวิจัยการศึกษา. (2527). “โครงการ
ทดลองหาแบบที่มีประสิทธิภาพต่อการเรียนการสอน
จริยธรรม.” รายงานผลการวิจัย. กรุงเทพฯ: ธนประดิษฐ์
การพิมพ์.

พระอภัยมณี (2530). มารยาทไทย. กรุงเทพฯ :
องค์การคำครุสภา.

พระเสด็จสุเรนทราธิบดี, เจ้าพระยา.(2541). สมบัติของ
ผู้ดี. กรุงเทพฯ: กรมวิชาการ.

พระธรรมปิฎก. (2538). พจนานุกรมฉบับพุทธศาสน์
ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณ์ราช
วิทยาลัย.

รัศมี ภิบาลแทน, สุทธิ ภิบาลแทน และ อารมย์ ฉนวนจิตร.
(2537). มารยาทในวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: บริษัท
ไทพิน อินเตอร์ แอคท์ จำกัด.

สมจินตนา ภักดิ์ศรีวงศ์, คุณหญิง. (2538). มารยาทใน
สังคมไทย. กรุงเทพฯ: บริษัท ดันอ้อแกรมมี จำกัด.

สุทธิ ภิบาลแทน. (2527). มารยาทไทยและราชาศัพท์.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มิตรสัมพันธ์กราฟฟิคอาร์ต.

สุนน อมรวิวัฒน์และคณะ. (2532). การศึกษาเชิงมนุษย์
วิทยาเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีชีวิตไทย.
กรุงเทพฯ: ภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2543).
โครงการอบรมปฏิบัติการพัฒนาบุคลิกภาพและมารยาท
ไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่ง
ชาติ. อัดสำเนา.

_____. (2539). มารยาทไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ
: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว. สำนักงานคณะกรรมการ
วัฒนธรรมแห่งชาติ. (2543). โครงการอบรมปฏิบัติการ
พัฒนาบุคลิกภาพและมารยาทไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. อัดสำเนา.

_____. (2539). มารยาทไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ
: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.